

GELLÉRT PÜSPÖK

A hozzávetőlegesen ezer évvel ezelőtt született Gellért életpályája nem szűkölködik rejtélyekben és fordulatokban. Az előbbinek alapvetően az az oka, hogy a Gellért korához közeli források csak igen rövid és az életútnak csupán egyes állomásait megvilágító információkat hagyományoztak ránk, az a kútforrás pedig, amely a legrészletesebb valamennyi írásos emlékünknél közül az úgynevezett nagyobbik Gellért-legenda, Gellért élete vonatkozásában, mai formájában XIV. század végi szöveget tartalmaz s ebben sok, a későbbi korokra jellemző elem tapadt jogtalanul Gellértnél alakjához. Az utóbbi — a fordulatokban való gazdagság — viszont abban leli magyarázatát, hogy egy színes, érdekes egyéniségnek mozgalmasság, lüktető, sorsformáló kor jutott osztályrészül.

Mindjárt az életpályá kezdetét szinte áthatolhatatlan homály borítja. Gellért születési évéről sincsenek biztos ismereteink. Annyi bizonyosnak látszik, hogy 977 előtt nem születhetett, mert szülei öt-évesen adták be a velencei Szent György (San Giorgio) kolostorba, amelyet 982-ben alapítottak. Gellért születése évének 980-ra helyezése nem mondható tehát teljesen alapatlannak, de források által helyessége nem is igazolható. A velencei születésű Gellértnél kolostori éve után — a nagyobbik Gellért-legenda szerint — Bolognába küldték tanulni. Ez a hír is egyike a forrás kortévesztéseinek, hiszen ebben az időben a később oly nevezetessé vált bolognai főiskola még nem létezett. Valószínű, hogy az eredeti szövegben Burgundia szerepelt, s ha ez igaz, akkor Gellért clunyi tanulmányaira kell következtetni. Cluny ebben az időben az elvilágiasodás ellenében a világtól elvonuló szerzetesség eszméjét meghirdető egyházi reformmozgalom egyik központja volt. Nagy tudásanyaggal felvértezve tért vissza Velencébe, ahol kolostorának apátjává választották. De néhány év után leköszönt tisztességéről és a Szentföldre szándékozott utazni. A keresztények körében évszázados hagyományai voltak a bibliai emlékhelyek felkeresésének. A mélyen vallásos Gellért el is indult a közel-keleti Betlehem felé. Velencéből való távoztának talán az is oka lehetett, hogy ellentéte támadt a város élén álló Orseolókkal. Orseolo Ottó dózsában a kevélyen, az egyház valódi érdekeit sértő és semmibe vevő módon kormányzó elöljárót látta. Egy ideig az Adriai-tenger isztriai szakaszán egy monostorban szerzeteskedett, majd útját Magyarországon át folytatta. Minden bizonnyal nem tervezett hosszas magyarországi tartózkodást, de a körülmények úgy hozták, hogy élete hátralevő évtizedeit Magyarországon töltötte el.

Nem tudjuk, mikor érkezett Magyarországra. Bizonyos körülményekből arra lehet gondolni, hogy az 1010-es évek közepe táján. Ittmaradásának oka a korabeli magyarországi viszonyokkal áll összefüggésben. A fiatal magyar állam vezetője, István király és tanácsadói világosan látták, hogy az ő általuk képviselt ügy győzelme elképzelhetetlen a kialakulóban levő egyházi szervezet megerősödése. Az egyház hathatós támogatása nélkül, Örmömmel fogadtak hát mindenkit, aki e munkájukban támogatni tudta őket. Hogyne örültek volna a kiválóan képzett, nagy műveltségű Gellértnak. Talán — mint a nagyobbik Gellért-legenda írja — a pécsi püspöknek és a pécsváradi apátnak volt nagy szerepe abban, hogy Gellértnél, Székesfehérvárra kísérve, megismertették István királlyal. Ez a találkozás nagy hatást gyakorolt nemcsak Gellért személyes életpályájára, hanem Magyarországot következő évtizedekbeli történetére is. Gellért letett szentföldi zarándokútja folytatásáról, István pedig bizalmába fogadta a jövővényt, s iránta érzett megbecsülését nem kisebb dologgal juttatta kifejezésre, mint azzal, hogy rábízta fia, a magyar trón örököse, Imre herceg nevelését. Ha Imre születését 1097-re helyezzük, úgy éppen életének legfogéko-

nyabb időszakában állt mellette a nagy tapasztalattal rendelkező egyházi férfiú. Bizonyára része volt Gellértnak — ha nem is iróként — ama munka megszületésében, amelyet röviden *Intelmeknek* szoktak nevezni, s amely István király nevében a királyi atya tanácsait tartalmazza fia számára. Ez az atyai intelem a ma történéseknek lehetőségét kínálja arra, hogy egy sajátosság forrás tükrében vizsgálhassa az István-kori Magyarország társadalmi és ideológiai viszonyait. Már ebben a rövid kis munkában nagy szerepet kap a zsarnokság elítélése, és hangot kap az eretnekesség részéről fenyegető veszély. A királyi udvarnál töltött évei alatt Gellért számos szentbeszédet is tartott.

A nagy politikai befolyást élvező egyházi férfiú azonban váratlanul hátat fordított az udvarnak, elvonult Bakonybélbe remetéskedni. Az írásos hagyomány szerint hét évet töltött Bélien börtöl, imákkal, elmélkedésekkel, miközben irodalmi munkásságot is folytatott. Az udvartól való gyors távozásának oka — a világtól való elvonulás eszméjén kívül — politikai okokkal is magyarázható. Az 1020-as évek közepén tűnt fel István mellett a király unokaöccse, Orseolo Péter, akinek családjával éppen nem szívélyes viszonyt ápolt Gellért. Míg azonban Bélien remetéskedett, a Tisza-Maros vidékén jelentős változások történtek. 1028 táján István fegyverrel győzte le a vele szemben álló törzsi vezért, Ajtonyt; területéből királyi megyét szervezett, a győztes Csanádot téve meg ispánnak, és annak nevével nevezte el a területet. Gellértné is előhívta a remetéséből, és a frissen meghódított terület püspökségét bízta rá. Így került 1030-ban Gellért a marosvári (csanádi) püspökség élére, s élete végéig ott maradt. A feladat, amelyet vállalt, nagy volt. A fennhatósága alá rendelt — a Tisza, az Al-Duna, az Erdélyi Középhegység és a Maros-Körös köze által határolt — területen egyaránt éltek pogányok és — jobbára a görög uralom elől menekült bolgár — eretnek. A püspöknek egyszerre kellett a hitleneket térítenie és a hitben tévelygőket „megigazítani”. Még Gellért alatt megvethették az alapjait a Maros menti Csanád (ma Cenad Romániában) székesegyházának, s bizonyosan Gellért nevéhez fűződik a kezdetben harminc tanuló befogadó, az egyházi személyek utánpótlását biztosító csanádi iskola alapítása.

De miközben Gellért lázasan tevékenykedett egyházmegyéjében a keresztény hit terjesztésén, a politikai élet színpadán felgyorsultak az események. 1038-ban meghalt István király, akihez bizonnyal élete végéig jó kapcsolatok fűzték. Annál kevésbé örülhetett viszont a főpap annak, hogy Istvánt unokaöccse, Orseolo Péter követte a trónon. Mindketten ugyanannak az ügynek a katonái voltak: Péter harcosan képviselte a feudalizmus érdekeit, Gellért egyházszerző tevékenysége objektíve ugyanebben az irányban hatott. Mégsem voltak szívélyes viszonyban. Ennek okai még Gellért velencei tartózkodására vezethetők vissza. 1041-ben a püspökök kezdeményező szerepet játszottak Péter hatalomtól való megfosztásában: az egyházfők sorában bizonyára Gellért volt az egyik hangadó. A Péter után trónra került Aba Sámuel uralma — ha lehet — még nagyobb csatlódás volt Gellért számára. Mert ha Péterrel elsősorban személyes indítékok állították szembe, Aba Sámuelről politikai ellentétek választották el. Aba király szabad kezet engedett a hatalom bástyái közül mindinkább kiszoruló pogány, félpogány és eretnek elemeknek. Aba uralma alatt, 1041—1044 között írta meg Gellért röviden *Deliberatio* (Elmélnedezés) címmel idézni szokott terjedelmes munkáját, amely formáját tekintve szentírás-magyarázat, valójában azonban az ezredforduló Európájának egyedülálló és páratlan értékes filozófiai-teológiai munkája. Egy öszvérségi himnusz néhány sorához írt értelmezése képet ad egy XI. századi nagy tudá-

sú teológus világgépéről, olvasmányélményeiről, műveltségi szintjéről. Egyaránt fellép a zsarnokság és az eretnekesség ellen. Nem kevésbé fontosak azok az aktualizáló megjegyzései, amelyek a korabeli magyarországi viszonyokra vonatkoznak. Keserűen szól Gellért arról: egyeseknek az a szándékuk, hogy — mint írja — „az egyház ereje és tekintélye nálunk az eretneknek kénye-kedve szerint végül teljesen meggyengüljön”. Nem véletlenül robbant ki 1044 elején nyílt ellenségeskedés Aba király és Gellért között. A nagybőjtű Csanádon megülő király mindegy ötven előkelőt meszaróltatott le, mire Gellért kánóni szigorral dorgálta meg az uralkodót, s megjósolta közeljövőjét. Mivel maga is ezen munkálkodott, bízhatott próféciája beteljesedésén. Nem csatlakozott. Még 1044-ben megdőlt Aba uralma, de a trónra újra Péter került. Gellért ekkor már nyíltan a Péter-ellenes erők élére állt, legalábbis erre enged következtetni az a körülmény, hogy az öszeesküvők Csanádon gyűltek össze, s itt határozták el, hogy Péter ellenében Vazul fiait, András és Leventét hívják vissza s ültetik a trónra. 1046-ban a Péter királlyal szemben kitört felkelés egy táborba, a Vazul-fiak trónjogsultságát valló elemek táborába hozta össze a kereszténység terjesztésén fáradozó Gellértné, valamint a kereszténység elől menekülő, a pogányságot visszaállítani akaró békési Vata és népét. Gellért püspök tragédiája, hogy 1046 kora őszén azok keze által vesztette életét, akik pillanatnyilag politikai szövetségesei voltak ugyan, de akitől kibéldíthetetlen ideológiai ellentétek választották el: a pogányok — és köztük bizonyonnan eretnek — keze által.

A nagy ívű életpályá lezárult. 1083-ban Vazul unokája, I. László uralkodása idején István király, Imre herceg és mások társaságában Gellértné szentté avatták. A magyarországi állam és egyház, valamint a papság ezzel ismerte el Gellért érdemeit, amelyet a magyar állam és egyház megerősítésében szerzett. Történeti: szövevények alakja köré, életszentségét igazolni hivatott legendák íródtak róla.

Halálának helye, a budai hely az ő nevével, s romániai Csanádra látogató turistának a település egyik templomában őrzött koporsót Gellért szarkofágjaként mutogatják. Az ezer éve született Gellért ellentmondásos egyéniség. Többször nem tudta megtalálni az összhangot a politikai gyakorlat (a „hatalom”) és az ideológia (saját világnézete) között; jóllehet Magyarországon mint a keresztény vallás terjesztőjének, a keresztény hitet védelmező és támogató feudális viszonyok propagátorának világosan kellett látnia saját helyét is. A társadalmi progressió útja ekkor Magyarországon a feudális állam kiépülésén, a keresztény vallás elterjesztésén, az egyházi intézmények megerősítésén és megerősítésén át vezetett. Gellért tevékenysége alapvetően ebbe a vonalba, a társadalmi haladás vonalába esett.

Kristó Gyula

A MAGYAR NEMZET

olvasószolgálatának

(1074 Budapest,

Dob u. 60.)

fogadóórát:

Jogi tanácsadás:

Hétfőn 14—16

Szerdán 14—16

Pénteken 13—14.30

Építkezési tanácsadás:

Minden hó első és utolsó

pénteken 16—17.30

Közérdekű bejelentések:

csütörtökön 15.30—17.30